

ábra illusztrálja, remekül szemléltetve a kísérletekhez szükséges eszközöket és azok összeállítását. A könyv rendkívül praktikus, lényegre törő fogalmazásán érzékelhető, hogy a szerző szakmódszertani kurzusain tanár szakos hallgatóival együtt a gyakorlatban is kipróbálta a bemutatott kísérleteket.

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a „*Földrajzi kísérletek és modellek*” című könyv régi adósságot törlesztő hiánypótló mű. A témát feldolgo-

zó legutóbbi könyv, TÓTH AURÉL: *200 földrajzi kísérlet* című munkája több mint négy évtizede, 1971-ben jelent meg.

Meggyőződésem, hogy ennek a kötetnek helyet kell kapnia minden általános és középiskolai földrajz szakos tanár és tanárjelölt könyvespolcán, de jól használható gyakorlati példákkal szolgál a földrajz szakmódszertanával foglalkozó egyetemi oktatók számára is.

SZILASSI PÉTER

VÖRÖS FERENC:

Kis magyar családnévátlasz

Kalligram, Pozsony, 2014. 440 p.

A nyelvstudomány és a földrajztudomány kapcsolata messze nyúlik vissza a tudománytörténetben. Sokak számára kicsit furcsának tűnhet ezt kimondani, hiszen napjainkban, legalábbis földrajzos oldalról kevesen foglalkoznak olyan kutatási témával, amelyben a nyelvi jelenségek térbeliségén van a hangsúly. Kijelentésünk evidenciának tűnhet, ha visszagondolunk nagy utazóinkra, akiknek a tevékenységét gyakran soroljuk a földrajztudomány körébe. Ők persze legalább akkora teljesítményt tettek le a nyelvészet, a statisztika, a néprajz, a művészettörténet, avagy a természettudományok nem földrajzi ágainak asztalára, s valójában eldönthetetlen, hogy melyik mai diszciplínának feleltek meg jobban. Igaz, akkor még nem volt jellemző a tudományterületek mai különállása egymás alá és fölébecsülésével együtt...

Napjainkban sok kutató újra elmozdul a komplexitás irányába, s egyre több az olyan munka, amely szándékoltan a valóság megismerésének igényével lépi át a diszciplináris határokat, ezzel komoly hozzáadott értéket nyújtva a különböző szakmáknak. Így van ez a nyelv-földrajz, névföldrajz művelői körében is, akik meglehetősen kevesen vannak. Ennek a szakmai társaságnak vezető kutatója VÖRÖS FERENC, aki nyelvészként a családnevek földrajzi elterjedésének jellemzőivel foglalkozik immár több évtizede, s szervezi évek óta „A nyelv-földrajztól a névföldrajzig” című konferenciasorozatot. A szerző egyben a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központja Magyar Nyelvészeti Tanszékének oktatója. Korábban, közel egy évtizedig a Nyitrai Konstantin Egyetemen dolgozott vendégtanárként, s így nemcsak a hazai magyar, de a szlovákiai magyar nyelvészeti kutatásokban is jártas.

VÖRÖS FERENC több évtizedes névföldrajzi kutatásainak eredményeként, közel egy évtizedes előkészület után született meg a 440 oldalas atlaszmű. A szakatlaszok szerkezetét követve egy részletes, szöveges bevezető után mintegy 370 térképes oldalon ismerhetjük meg 106 leggyakoribb magyar név, illetve azok változatainak, valamint a családnevekhez kötődő egyéb (pl. ortográfiai) sajátosságoknak a földrajzi elterjedését. Mindezt a mai Magyarországra, illetve néhány gyakori név (pl. Kovács, Molnár, Szabó) vagy névváltozat esetében 1720-as adatokból a történelmi Magyarország területére vetítve is ábrázolja a szerző.

A kutatás természetesen több adatbázist is használt, de a kartogramok alapvetően két forráson alapulnak. A kötet gerincét a 2009. évi települési bontású családnévállomány adja. A Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Hivatala bocsátotta a szerző rendelkezésére ezt a több mint 10 milliós állományt. Rendkívüli előnye, hogy teljes körű, azonban méreténél fogva nehezen dolgozható fel. A laikus nem is gondolná, hogy egy-egy név hány változattal rendelkezik, hányféle névhasználati mód van az országban (gondoljunk csak az utóbbi években gyakori, utólag felvett dupla családnevekre). E hatalmas állomány kezeléséhez a szerző saját szoftvert fejlesztett ki. A történelmi térképekhez a ma már interneten is szabadon elérhető, 1720. évi adózók összeírása szolgált (Conscriptio Regnicolaris 1720, N79. MOL., 3131–3149, 3154. doboz; http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/az-1720_-evi-orszagosszeiras). Ennek a forrásnak természetesen megvannak a maga korlátai, hiszen nem teljes körű. Ebben az időben csak az adókötelezettséggel rendelkező családfelek neve került összeírásra, gyakran a településve-

zetők bemondása alapján. Így például a nevek helyesírása is nagyban függött a településvezető, illetve az összeíró helyesírási gyakorlatától, nem lévén az egyes családneveknek hivatalos, az egyén egész életében azonos írásképpel használt, dokumentumban rögzített változata. Így a név írásmódja akár az egyén életén belül, de generációnként is változhatott.

A két adatbázis – a nyelvészek terminológiájával a két korpusz – összehasonlításának nem módszertani, csak mennyiségi akadályai vannak. A szerző több név 18. század eleji változatának elterjedését is bemutatja. A területi korlátok miatt a nevek nagy részénél ez nem történt meg. Mindenesetre már a példákból is sejthető, hogy két adatbázis mélyebb összevetése rendkívül jó forrást szolgáltathat a történelmi mértékű migráció kutatására. A névmozgás követése néhány név eredetére is fényt vethet, hiszen megfigyelhetjük, hogy mely irányból terjedtek szét a Kárpát-medencében.

A mű térképtára nyelvészeti, névtani szempontból bomlik fejezetekre, több megközelítésben láthatjuk neveink elterjedését. Fontos tudnunk, hogy a kötet elsősorban nyelvészeti mű, másodsorban atlasz. A térképtár legterjedelmesebb része a családnevek elterjedésével foglalkozik, lexikai típusonként csoportosítva őket. A nyelvész „lexikai típusnak” tekinti az egyes nevek szótári egységei alá besorolt adatokat, amelyeknek aztán számos formája, írásmódja létezhet (pl. a „Budai” lexikai típusba több névváltozat is besorolható, így a Buday, Bugyi, Budji, Budi, Búdi, Budy). A térképtár kilenc ilyen alfejezetet tartalmaz, csak példaként említjük most a „Birtok-, lakó- vagy származási helyi képzővel”, avagy a „külső vagy belső tulajdonság” néveredet típust. Ezek az alfejezeteken belül találjuk az egyes neveket, kezdőbetű szerinti sorrendben, illetve azok változatait. A szerző azokat a lexikai típusokat választotta ki (összesen 106 szótári egységet), amelyek legalább 10 ezer elemet tartalmaznak a 2009. évi állapot szerint.

Minden név, illetve névváltozat esetében megtaláljuk a megyei bontású és települési bontású térképet, amelyeken az adott név viselőinek arányát láthatjuk a teljes lakosságból. Mellettük táblázatos formában az egyes megyékre vonatkozó abszolút számokat is tanulmányozhatjuk. A laikus számára meglepő, hogy egy mégoly gyakori és általános név is, mint a „Szabó” vagy a „Kovács”, milyen földrajzi elterjedési jellegzetességeket mutat, nem beszélve azok egyes írásképváltozatairól.

A térképtár második fő fejezete morfológiai típusokat vizsgál. Így például a magyar nevekben nagyon gyakori *-i/-y* helynévképzős családnevek elterjedését. Közel 2 millió magyar visel ilyen típusú nevet, s arányuk a Dunától keletre szignifikánsan magasabb, mint nyugati országrészben. Laikusok számára talán újdonság, hogy az *-i* vagy *-y* végződés különbsége elsősorban az egyes vallások (jellemzően katolikus és protestáns) helyesírási szokásjogára vezethető vissza, így nyilván az anyakönyvező pap vallása, de gyakran az egyes összeírók vallása, szokása határozta meg az írásmódot. Hasonlóan izgalmas kérdés a szláv vagy német eredetű névvégzódések (*-ský*, *-ovics*, illetve *-inger*) elterjedésének vizsgálata. Míg az első végződést jellemzően Kelet- és Észak-Magyarországon, a másik kettőt a Dunántúlon találhatjuk nagyobb arányban.

A harmadik fejezet szemantikai (jelentéstan) típusok szerint csoportosít. Így az apanevre (védőszentekre) utaló családnevek elterjedése délnyugaton és északkeleten gyakoribb, némileg hasonlóan a hagyományos foglalkozásnevekhez. Érdekes, hogy komplementer módon jelennek meg a zenéléssel, hangszerkészítéssel kapcsolatos nevek: Dél- és Északkelet-Magyarországon magasabb az arányuk.

A negyedik fejezet morfoszemantikai típusokat mutat be. Ebben az esetben a nevek egy névrészenek, végződésének jelentésmódosító hatása van. Pl. *-fi*, *-fia*, *-falvi* végződésű nevek.

Az utolsó, ötödik fejezet az ortográfiai jelenségek közül villant fel néhányat, s mutatja be azok elterjedési jellegzetességeit. A szerző által kiválasztott példa a névvégi „cs” leírására használt betű, illetve betűkombináció tényleges megjelenésének (graféma) elterjedése, amely lehet „ts”, „ch” vagy „cs”. A „ch” katolikus, illetve részben ómagyar kori ófrancia hatás, a „ts” középmagyar kori protestáns hagyomány, a „cz” katolikus hagyomány eredménye, a *tz*-s hangjelölést Dévai Bíró Mátyás újításaként tartjuk számon. Ez nyilván csak egy kiragadott példa, de eredményes lehet az ilyen jelenségek mélyebb vizsgálata is.

Összességében egy rendkívül értékes és érdekes alapművet jelentetett meg a pozsonyi Kalligram Kiadó. Sajnos a kutatás minőségi és mennyiségi jellemzőitől, s az anyag értékétől nagyon elmarad a mű könyvészeti színvonal. Nyilván ennek elsősorban anyagi okai vannak. A viszonylag kis méret miatt a térképek kicsik, a jelmagyarázatok gyakran alig olvashatók. Az ábrák zöme fekete-fehér, ami nem csak esztétikai

probléma, hanem az olvashatóságot is nehezíti. Véleményem szerint ez a kötet úttörő jellegű, alapmű mind a magyar, mind a nemzetközi tudományban. Úgy gondolom, hogy a nyelvészeti eredmények a geográfus, térképész szakma támogatásával, s nyilván megfelelő anyagi források bevonásával egy második kiadásban a szerző tovább tudná fejleszteni a kötetet olyanán, amely nem csak a tudományos élet, hanem a saját nevük, családjuk, kultúrájuk múltjával foglalkozó laikusok érdeklődésére is számot tarthat, s így biztos piaci sikert is elérhet.

Zárásként elmondhatjuk, hogy ez az interdiszciplináris megközelítés további mély kutatásokat inspirálhat a nyelvészek, geográfusok, genealógusok, demográfusok, antropológusok és mások számára. Aki szeretne mélyebben megismerkedni a témával, keresheti a szerző további műveit, mint a „Nyelvek és kultúrák vonzásában I–II. – Személynevek a magyar nyelvterület északi pereméről” monográfiát, vagy „A nyelv- földrajztól a névföldrajzig” konferenciasorozatot tanulmányköteteit.

HARDI TAMÁS